

"O'SIMLIK KARANTINI VA HIMOYASIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR"

mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjumaniga bag'ishlangan kirish so'zi

I.K.Ergashev,

O'simliklar karantini va himoyasi agentligi direktori.

Yer yuzida aholi sonining ortishi ularni oziq-ovqatga bo'lgan ehtiyojini ta'minlashga qaratilgan bir qator muammolar yuzaga kelmoqda. Shuningdek, dunyo aholisining 3/1 qismi oziq-ovqat yetishmovchiligidan aziyat chekib kelmoqda. Bu esa dunyo olimlarini tashvishga solib, oziq-ovqat yetishtirish bo'yicha yangi texnologiyalar yaratish, ularni joriy etishga bo'lgan ma'suliyatini yanada oshirmoqda.

Darxaqiqat bugungi kunda davlatimizda bu bo'yicha qator islohatlar amalga oshirilib, yuqori natijalarga erishilmoqda. Agrar soha inson ehtiyoji uchun qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirish hamda bu bo'yicha qator ilmiy-loyihalar amalga oshirilmoqda.

Shuningdek, qishloq xo'jaligini texnik va texnologik yangilash doirasida bir qator islohotlar olib borilib, mahalliy aholining oziq-ovqatga bo'lgan talabini to'liq qondirish, eksport salohiyatini oshirish dolzarb hisoblanadi. Qishloq

xo'jaligini jahon bozoriga kirishida ekologik sofliги va sifati muhim hisoblanadi, shu sabab jahon talablariga mos mahsulotlarni yetishtirish bugungi bozor iqtisodiyoti talablaridan hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishda qo'llanilayotgan barcha vosita va texnologiyalar yetishtirilayotgan mahsulotning sifatini belgilaydi. Ushbu mahsulotlar sifatini nazorat qilishda ekinlarga qo'llanilayotgan o'g'itlar va pestitsidlar ta'siri asosiy ko'rsatkichlar sifatida nazorat qilinadi.

Shu sabab endilikda barcha yetishtirilayotgan ekinlarda organik usul va vositalardan foydalanish barcha davlatlarning asosiy maqsadiga aylanib bormoqda. Bulardan biri ekinlarni yetishtirishda hosilning bir qismi turli omillar tufayli, ayniqsa zararkunanda va kasalliklar ta'sirida yetishtirilayotgan hosilning o'rtacha 25-30% qismi nobud bo'lishi bilan bog'liq muammolardir. Bugungi kunda zararkunanda va kasalliklar miqdorini boshqarish maqsadida ko'plab kimyoviy pestitsidlar qo'llanilib, atrof-muhitning ifloslanishi, baliqchilik, asalarichilik va pillachilik sohalarida keltirayotgan zarardan tashqari, har yili dunyo miqyosida o'rtacha 5000 nafar insonlar pestitsidlardan zaharlanayotganligi ushbu masala yuzasidan yanada jiddiy vazifalar yuklaydi.

Respublikamizda g'o'za va g'alla maydonlarini zararkunandalardan himoya qilishda 85% gacha biologik vositalar qo'llanilayotganligi soha bo'yicha olib borilayotgan ilmiy-amaliy loyihalar natijasi hisoblanib, ushbu tadqiqotlarni yanada jadallashtirishni talab etadi.

Bu borada sohani yanada rivojlantirish maqsadida ilmiy-amaliy anjumanlarni tashkil etish, Oliy ta'lim muassasalari professor o'qituvchilari, ilmiy-tadqiqot muassasalari olimlari, tadqiqotchilar va talabalarining olib borilayotgan tadqiqotlari, hamda jahon tajribalaridan o'zlashtirilayotgan yangi texnologiyalari bo'yicha fikr almashish, sohani ilmiy-amaliy qo'llab quvvatlash va rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqishda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu anjuman sohadagi mavjud muammolar va ularning amaliy yechimlari bo'yicha ma'lum darajada sohaning rivojlanishida o'z o'rniga ega. Shu sabab anjumanga sohaning yirik olimlari, mutaxassislar, fermerlar, talabalar jalb etilgan bo'lib, o'zlarining fikr va mulohazalari bilan faol qatnashishi anjumanni yuqori saviyada o'tishini ta'minlaydi.

Ushbu Respublika ilmiy-amaliy anjuman ishida yuqorida ta'kidlangan muammolar va ularning ilmiy yechimlari hamda sohada innovatsion texnologiyalarni yaratish va ularni amaliyotga keng joriy etishga qaratilgan ilmiy-tadqiqot faoliyatingizda Siz olim va mutaxassislariga ulkan muvaffaqiyatlar tilayman.

1-SHO'BA

O'SIMLIKLAR ZARARKUNANDA HIMOYASIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR

UDK: 632+632.03+632.78

ZAHIRA MAHSULOTLARIGA ZARAR YETKAZUVCHI TERIXO'R HASHAROTLAR VA ULARNING QISQACHA TAVSIFI

A.Zayniev, yetakchi ilmiy xodim,
B.Murodov, b.f.n., dotsent, laboratoriya mudiri,
O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti.

Annotatsiya: Omborda saqlanadigan qishloq xo'jaligi zahira mahsulotlariga juda katta zarar yetkazib ularni iste'molga yaroqsiz holga keltiradigan terixo'r hasharotlarga qarshi kurashish va ularning ko'payishini oldini olishda yaxshi natijalarga erishish uchun avvalo ularni bioekologiyasini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida terixo'r hasharotlarning bir nechtasini bioekologiyasi haqida qisqacha ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Ombor, zahira, terixo'rlar, bioekologiya.

Аннотация: Для достижения хороших результатов в борьбе и предупреждении размножения кожеедов, наносящих большой вред продуктам сельскохозяйственного производства, запасам и делающих их непригодными к употреблению, важно прежде всего изучить их биэкологию. Ниже приводится краткое изложение биэкологии нескольких насекомых, принадлежащих к семейству кожеедов.

Ключевые слова: Склад, запас, кожееды, биэкология.

Abstract: To achieve good results in the fight against and prevention of the reproduction of leather beetles, which cause great harm to agricultural products of stocks and make them unfit for consumption, it is important first of all to study their bioecology. The following is a summary of the bioecology of several insects belonging to the skin beetle family.

Key words: Warehouse, reserve, skin beetles, bioecology.

Qishloq xo'jaligi zahira mahsulotlari zararkunandalari orasida terixo'r hasharotlar hammaxo'r bo'lib omborda saqlanadigan mahsulotlarning deyarli barcha turlari, jumladan: don, dukkakli don, paxta, chigit va ularning mahsulotlari, quritilgan mevalar, konditer mahsulotlari, pilla, teri, jun mahsulotlari, hasharotlar kolleksiyalari, muzeylardagi ko'rgazma suratlar va hokazolarga juda katta zarar yetkazadi. Terixo'r hasharotlar boshqa hasharotlarga nisbatan kimyoviy qarshi kurash vositalariga chidamli ekani tajribalarda o'z isbotini topib ulgurgan. Terixo'r hasharotlarning bir qancha turlari mavjud bo'lib ular hasharotlar sinfi, bo'g'imoyoqlilar tipi, qo'ng'izlar turkumi, terixurplar oilasiga mansubdir. Ushbu terixurplar oilasiga Terixurp (*Attagenus cyphonoides* Reitter.), Terixo'r (*Trogoderma teucton* Beal.), Terixo'r (*Dermestes maculatus* Deg.), Qo'ng'ir terixo'r (*Attagenus simulans* Solskij.), Frish terixo'ri (*Dermestes frischii* Kug.), Vetchina terixo'ri (*Dermestes lardarius* L.), To'liqinsimon terixo'r (*Dermestes undulatus* Brahm.), O'zgaruvchan terixo'r (*Trogoderma variable* Ballion.), Chiporrang terixo'r (*Trogoderma versicolor* Creutzer.) va eng xavfli hisoblangan Kapr qo'ng'izi (*Trogoderma granarium* Everts.) kabi juda koo'plab hasharot turlari kiradi. Ushbu terixo'r hasharotlarga qarshi kurashish va ularning ko'payishini oldini olishda yaxshi natijalarga erishish uchun avvalo ularni bioekologiyasini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida terixo'rlar oilasiga mansub hasharotlarning bir nechtasi tavsifini keltiramiz.

Qo'ng'ir terixo'r - (*Attagenus simulans* Solskij.).

Zarari. Turli xildagi o'simlik va hayvon mahsulotlarining ashaddiy zararkunandasidir. Uning lichinkasi chigitni va undan tayyorlangan mahsulotlarni, kunjarani, terini, hasharot kolleksiyalarini, xamda turli don, don mahsulotlarini va boshqalarni yeydi. Chigit murtagi va kunjara bilan sevib oziqlanadi.

Tarqalishi. Markaziy Osiyo, Janubiy Kozog'istonda, Farbiy Xitoyda keng tarqalgan.

O'rta Osiyoda bu zararkunanda asosan yog', paxta tozalash va chigit tayyorlash zavodlarida, teri tayyorlaydigan korxona muassasalarida, don va boshqa mahsulot chiqarish va qayta ishlash zavodlari va omborxonalarda va ulardan tashqari tabiat sharoitida xam keng tarqalgan.

Ta'rifi. Qo'ng'izi tanasining uzunligi 3-5 mm, shakli ovalsimon. Qanot usti to'q jigir rang, qorni qoramtir rangda. Boshi kichkina, mo'ylovlar to'g'nog'ichsimon 11 bo'g'inli. Ko'krak qismi to'q qo'ng'ir tusda.

Tuxumi oq rangda, lichinkasi chiqish oldidan biroz koramtir rangda bo'lib uzunligi 0.8-0.9 mm tengdir.

Lichinkasi kichik yoshida oq rangda, so'ngra rivojlanish davrida sarg'imgir jigir rang tusda bo'ladi, uzunligi yoshiga qarab 1.1-10.4 mm bo'ladi. Lichinkasi 12 bo'g'imli, xar kaysi bo'g'imda asosan yon tarafga qarab qalin tuklar bilan qoplangan. Tana oxirida bu tuklar to'p bo'lib bosh qismida esa zich bo'lgan holda oldinga chiqib turadi.

G'umbagi ham tuklar bilan qoplangan och sargimtir rangda, uzunligi 3.8-4 mm tashkil qiladi.

Hayot kechirishi. Qo'ng'ir terixo'rning lichinkasi oxirgi 9-yoshida qishlab qoladi. O'zbekiston sharoitida bu davr, ya'ni qishlovga ketishi sentabr oyini 1 va 2 o'n kunligiga to'g'ri keladi.

Mart oyining oxiri, aprel oyining 1 va 2- o'n kunligida g'umbakka aylanadi va aprelning o'rtalaridan boshlab qo'ng'izlar paydo bo'la boshlaydilar. Voyaga yetgan qo'ng'izlar urchib aprel oxiridan boshlab tuxum qo'ya boshlaydilar. Yosh lichinkalar may oyining birinchi o'n kunligida chiqib boshlaydilar va sentabr oyining boshlarigacha 8 yoshni boshdan kechiradilar. So'ngra qishlovga 9 yoshda ketadi.